

УДК 330.34:631.1

*Л. Ю. Мельник,
кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ АГРАРНОЇ СФЕРИ

*L. Melnyk,
PhD in Economics, associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Uman national University of horticulture, Uman*

ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF FORMATION OF KNOWLEDGE ECONOMY OF THE AGRARIAN SPHERE

В статті здійснено структурно-системний аналіз національної економіки. Удосконалено організаційно-економічний механізм формування економіки знань аграрної сфери, який на відміну від загальноприйнятих включає конкретні механізми та інструменти досягнення стратегічних орієнтирів формування економіки знань за такими видами забезпечення даного процесу: програмно-цільове, фінансово-економічне, інформаційно-прогнозне, організаційно-інституційне, що дозволить на практиці скласти стратегічні плани для досягнення результатів.

In article deals with the structurally-system analysis of the national economy. Improved organizational and economic mechanism of formation of knowledge economy in the agricultural sector, which unlike conventional includes specific mechanisms and tools for achieving the strategic targets of formation of knowledge economy in the following types of support for this process: program-oriented, financial-economic, information and predictive, organizational-institutional, that will allow us to make strategic plans to achieve results.

Ключові слова: економіка знань, організаційно-економічний механізм, аграрна сфера, структурні зміни.

Keywords. Knowledge economy, organizational-economic mechanism, agrarian sphere, structural changes.

Постановка проблеми. Важливою характеристикою економічного зростання є його якість, що значною мірою визначається прогресивністю змін у структурі економіки. Ознакою трансформаційних процесів, що відбуваються у національному господарстві в останні десятиріччя, є інтенсивні зрушення в структурі виробництва, споживання, доходів, діяльнісно-видовій, інституційній, регіональній структурах. Саме дослідження змін на макро- та мезорівнях дозволить врахувати особливості розвитку секторальної будови та оптимізувати її пропорції при розробці стратегії подальшого розвитку економіки України.

Розвиток нової, «знанневої» економіки, стимулюється не лише дефіцитом природних ресурсів, а й наростанням обсягів інформації та знань, що набувають значення досить затребуваного товару [2]. Водночас перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Державна політика щодо розвитку аграрної сфери поза увагою залишає економіку знань, ігноруючи при цьому НТП, який на сьогодні є основним фактором економічного розвитку. Отже, такі процеси вимагають додаткового наукового дослідження, що підтверджує актуальність статті, ціль якої удосконалити організаційно-економічний механізм формування економіки знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення та розвитку економіки знань присвятили свої дослідження такі вітчизняні і зарубіжні вчені: Ю. Бажал, П. Дракер, В. Геєць, Г.В. Жаворонкова, М. Згуровський, В. Іванова, Ф. Махлуп, Рубанов В.Я., В. Семиноженко, Е. Тоффлер, Л. Федулова та ін. Численність досліджень, наукових публікацій і доповідей підтверджують високий інтерес в суспільстві до проблем формування та розвитку економіки знань. Однак, наявні дослідження в цьому руслі не враховують особливостей функціонування аграрної сфери, тому розробка організаційно-економічного механізму формування економіки знань в аграрній сфері є актуальною.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка організаційно-економічного механізму формування економіки знань в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливість нового економічного укладу полягає в тому, що він ґрунтується на продуктивності розумової праці, на знаннях, втілених у новітніх технологіях, які самі по собі є майже цілком інтелектуальним продуктом. Переважаюча частка інтелектуальної складової у вартості робить сферу послуг, інформаційне наповнення економіки головним джерелом її продуктивності і цілком залежатиме від повноти наповнення процесу праці знаннями та фахом. Продуктивність дедалі більше залежатиме не стільки від кількості працівників, скільки від їхньої компетентності, мобільності, спроможності до швидкої зміни видів діяльності, адаптованості до нових умов потреби постійного навчання під впливом модернізації економічних відносин [4].

Подальші наші дослідження буде спрямовано на проведення структурного аналізу. Методологічні напрями порівняльного аналізу структури економіки можна розподілити на три узагальнених групи: перша охоплює дослідження структури економіки в цілому (на основі трьох-, чотирьох-, п'яти-, шести секторної, а також більшої ступені деталізації моделей) та окремо структури обробної промисловості (різної ступені агрегації складових); друга – спрямована на оцінку зрушень у секторальній структурі економіки задля характеристики процесу створення та розповсюдження знань, індикаторами чого слугує частка стратегічних секторів економіки та структура обробної промисловості за технологічним рівнем, а також дослідження розвитку інформаційно-комунікативних технологій (ІТК), які на сучасному етапі є найактивнішими каталізаторами економічного зростання; третя досліджує структуру економіки на основі аналізу структури зовнішньої торгівлі [7].

Таблиця 1.
Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності, %

Показники	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Сільське, лісове та рибне господарство	16,3	10,0	8,4	9,5	9,1	10,0	11,7	14,2
Промисловість	25,3	25,3	21,6	21,4	21,0	19,2	19,7	19,6
Інформація та телекомунікації	3,3	3,3	3,5	3,4	3,6	3,8	3,8	3,9
Послуги	55,1	61,4	66,5	65,7	66,3	67,0	64,8	62,3

Наведені в табл. 1 дані стосовно структурних змін, які відбулися в економіці України в розрізі 4-х секторів за 2000-2015 рр., вказують на те, що основними тенденціями макроструктурних зрушень є зменшення у виробництві ВДВ частки аграрного сегменту економіки (з 16,3 % у 2000 р. до 14,2 % у 2015 р.) та зростання частки послуг з 55,1 % до 62,3 %. На зростання частки сектора послуг спрацювало також скорочення питомої ваги індустрії, що є свідченням поступового поширення постіндустріальної економіки та наслідками змін політичного становища в країні.

Важливим індикатором ефективності структурних зрушень і просування країни в напрямку розбудови «економіки знань» є збільшення частки стратегічних секторів економіки, тобто тих видів економічної діяльності, що інтенсивно використовують знання і є вирішальними для забезпечення економічного зростання [7].

Загалом частка стратегічних секторів в українській економіці (без освіти та охорони здоров'я) за 2000-2015 роки збільшилася на 8,4 відсоткових пункти і досягла у 2015 р. 21,3 %, але значно поступається розвиненим та успішним трансформаційним країнам.

Частка високотехнологічних виробництв не тільки залишається занадто низькою, але й набула тенденцію до скорочення. Так, за 2000-2015 рр. Частка високотехнологічних виробництв у загальному випуску продукції скоротилася з 1,1 до 0,9%, що свідчить про неспроможність українського Уряду в умовах недостатнього внутрішнього попиту на високотехнологічну та інноваційну продукцію забезпечити захист і стимулювати розвиток найбільш прогресивних галузей. За таких умов економіка України все більшою мірою стає залежною від імпорту нових технологій.

Низька частка фінансових і страхових послуг у структурі ВДВ є наслідком недорозвиненості українського фінансового ринку та ринку страхових послуг. Номінально за часткою видів економічної діяльності, що зумовлюють розвиток людського капіталу (освіта та охорона здоров'я) Україна має досить високий показник (7,9 %), але якість послуг, що надають соціально зорієнтовані види економічної діяльності набагато відстає від рівня, що притаманний європейським країнам, особливо у сфері охорони здоров'я.

Дослідження структури зайнятості за галузями національної економіки, відображає взаємодію основних видів економічної діяльності країни (табл. 2).

Структура зайнятості, за період 2000-2016 років характеризується зростанням частки зайнятого населення в сфері послуг. Зменшення частки зайнятих в промисловості на 5,1 відсоткових пункти проти 2000 року можна вважати позитивним моментом в економіці України. Співвідношення між кількістю зайнятих в сфері послуг та виробництві щороку зростає і в 2016 році перевищує показник 2000 року майже в два рази.

Фахова структура зайнятості модернізується у бік більшого зростання частки зайнятості в сфері інформатизації та комунікації, що потребує більш високої кваліфікації і високого професійного рівня освіти. Розширюється застосування новітніх інформаційних технологій в економіці: управлінських інтегрованих інформаційних системах, системах підтримки прийняття рішень, системах віртуальної реальності, інтелектуальних системах тощо.

Таблиця 2.
Динаміка зайнятості населення за галузями економіки України

Показники	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
-----------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Частка зайнятих в: промисловості, %	22,8	19,7	17,1	17,5	17,9	17,6	17,3	16,7	16,4
сільському господарстві, %	21,5	19,3	15,3	16,7	17,2	17,5	17,1	17,5	17,6
інформація та телекомунікації, %	-	-	-	-	1,52	1,53	1,58	1,66	1,69
Послуги, %	55,7	61,0	67,8	65,8	63,4	63,3	64,0	64,2	64,3
Співвідношення зайнятих в: послуги/виробництво	1,3	1,6	2,1	1,9	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9
послуги/ сільське господарство	2,6	3,2	4,4	3,9	3,7	3,6	3,7	3,7	3,6
послуги/ інформація	-	-	-	-	43,1	41,3	45,4	42,4	38,4

Джерело: розраховано за даними Держслужби України

Проведене нами соціометричне дослідження, довело, що перехід до економіки знань є актуальним. Метою дослідження було визначення стану та проблем забезпечення формування економіки знань в аграрній сфері, виявлення рівня ефективності впровадження нових технологій вітчизняними аграріями та рівня інноваційної активності сільськогосподарських підприємств.

У ході дослідження було опитано 217 експертів, серед яких спеціалісти в сфері державного управління, фахівці, безпосередньо зайняті аграрним виробництвом та представники науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів аграрного спрямування.

Сфера діяльності опитаних експертів здебільшого аграрне виробництво – 53,9% (рослинництво і тваринництво 117 осіб), освіта і наука – 17,5 %, державне управління – 28,6%. Географія дослідження охопила Черкаську (52,5 %), Вінницьку (5,5 %), Кіровоградську (11,5 %), Одеську (1,8 %), Чернівецьку (1,4 %) Закарпатську (0,9 %), Волинську (5,5 %), Львівську (12 %), Хмельницьку (6,9 %), Луганську (0,5 %), Житомирську (1,4 %) області.

Стан формування економіки знань аграрної сфери, за результатами опитування експертів, на думку 48,2% респондентів визначається переважно як низький, 44,8 % – середній, а 6,8 % – дуже низький. Рівень розвитку елементів економіки знань оцінений як посередній, низький ступінь розвитку показали лише законодавче регулювання питань технологічної безпеки, комплекс інститутів, які забезпечують створення і трансфер нових технологій, система фінансування інноваційно-технологічного розвитку. Науково-технологічний потенціал аграрної сфери оцінили як високий 38 % респондентів (табл. 3).

Таблиця 3.
Визначення експертами рівня розвитку економіки знань аграрної сфери, %

Елементи економіки знань	Низький	Середній	Високий
Державна підтримка формування економіки знань	72,4	27,6	-
Законодавче регулювання забезпечення формування економіки знань	62,0	34,5	3,5
Виробничий потенціал	3,5	69,0	27,5
Розвиток аграрної науки	37,9	44,8	17,3
Розвиток аграрної освіти	37,9	48,3	13,8
Науково-технічний потенціал аграрної сфери	24,1	37,9	38,0
Комплекс інститутів, які забезпечують створення і трансфер нових технологій	51,7	44,8	3,5
Рівень апробації новітніх технологій, нових сортів рослин та порід тварин аграрними підприємствами	48,9	31,0	20,7
Система фінансування інноваційно-технологічного розвитку	86,2	10,3	3,5

Джерело: власні розрахунки автора

Опитування підтвердило слабку зацікавленість держави і підприємств проблемами формування економіки знань аграрної сфери, а впровадження прогресивних техніко-технологічних науково обґрунтованих нововведень у діяльність господарюючих суб'єктів має неефективний, неузгоджений та випадковий характер.

Відповіді експертів свідчать про деякі позитивні зміни у формуванні економіки знань, але на державному рівні необхідно створювати додаткові умови для включення аграрних підприємств в процес інноваційних змін і технологічної модернізації.

В умовах євроінтеграції формування економіки знань в Україні залежить від наявності ефективного організаційно-економічного механізму. Однак до теперішнього часу недостатньо обґрунтовані методологічні засади формування цілісного механізму формування економіки знань в Україні і аграрній сфері.

Питання розробки ефективного комплексного організаційно-економічного механізму формування економіки знань аграрної сфери є особливо актуальним для України в нових економічних умовах змін пріоритетів у процесі реструктуризації національної економіки.

Тому, виникла необхідність у розробці організаційно-економічного механізму формування економіки знань аграрної сфери, спрямованого на виявлення та зміцнення інтелектуального потенціалу аграрної сфери, стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, забезпечення інституціональних змін в менталітеті населення, розширення сфер застосування інформаційно-комунікаційних технологій та формування соціального капіталу аграрної сфери (рис. 1).

Організаційно-економічний механізм формування економіки знань аграрної сфери – це сукупність всіх можливих практичних заходів, засобів та важелів організаційного й економічного характеру, відповідних структур та регуляторів, методів управління, управлінських рішень, які формують і впливають на порядок формування економіки знань, що сприятиме досягненню очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів.

Структурно формування організаційно-економічного механізму формування економіки знань аграрної сфери, тобто взаємозв'язку та взаємодії організаційної і економічної складових механізму можна об'єднати у шість блоків:

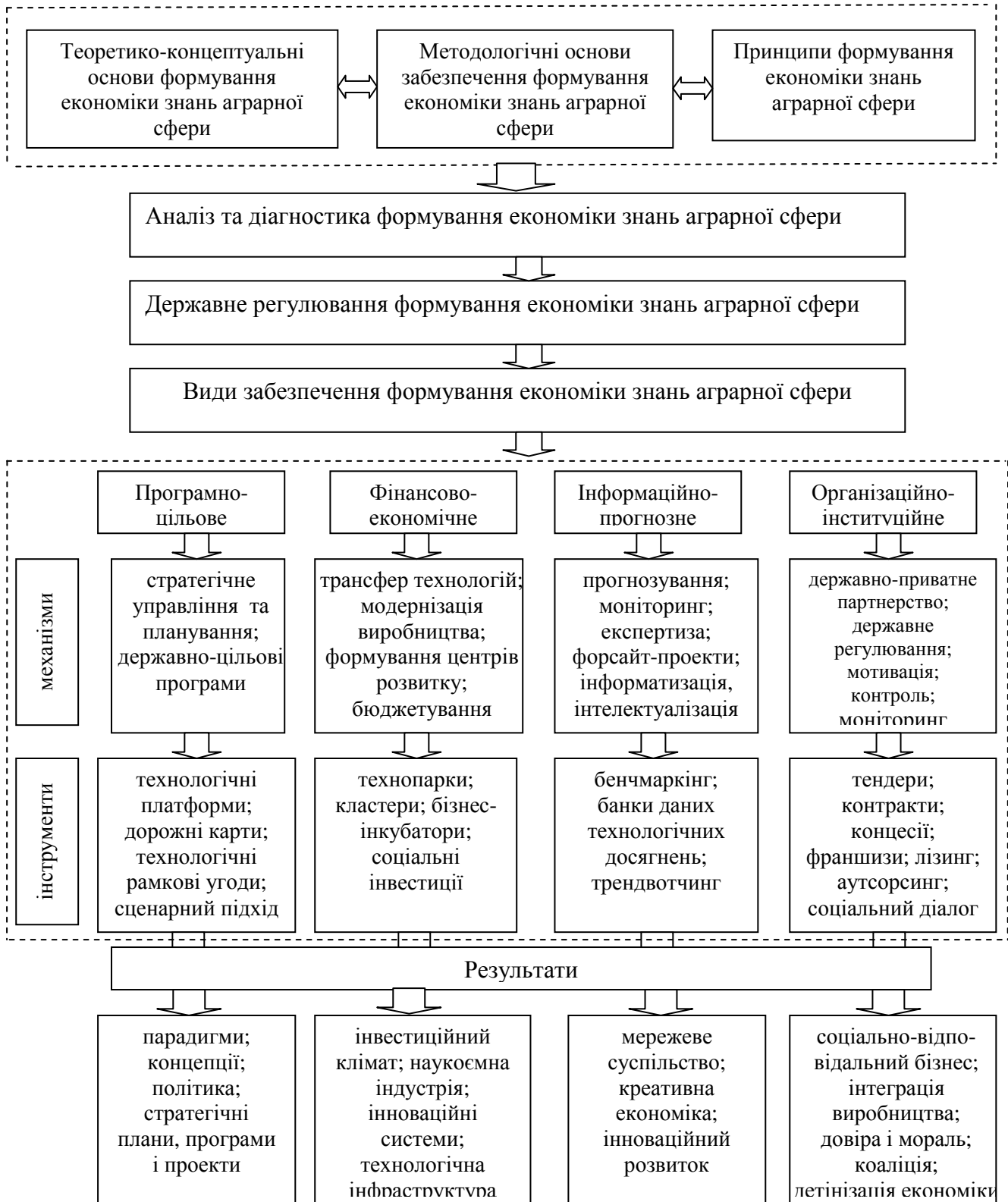

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм формування економіки знань аграрної сфери
(авторська розробка)

Перший блок – включає теоретичні та методологічні основи формування економіки знань. Адже створення і реалізація будь-якого механізму має починатись з визначення теоретико-концептуальних, методологічних основ і принципів, на яких базується формування економіки знань аграрної сфери.

Другий блок – передбачає аналіз та діагностику сучасного стану формування економіки знань аграрної сфери, державне регулювання. Реалізується аналітична оцінка формування економіки знань за складовими: виробничо-технологічною, науково-інноваційною, інформаційно-знанцевою та еколого-соціальною.

Третій блок – вивчення умов державного регулювання організаційно-економічного механізму формування економіки знань, що здійснюється центральними та місцевими органами влади і передбачає загальну правову, організаційну та економічну регламентацію формування економіки знань аграрної сфери, створення сприятливого нормативно-правового поля для всіх суб'єктів аграрної сфери.

Четвертий блок – визначаються пріоритетні види забезпечення формування економіки знань аграрної сфери: програмно-цільове, фінансово-економічне, інформаційно-прогнозне, організаційно-інституційне; механізми та інструменти необхідні для їх реалізації.

П'ятий блок – відображає механізми та інструменти забезпечення досягнення результатів формування економіки знань.

Програмно-цільове забезпечення формування економіки знань аграрної сфери ґрунтується на законодавчих актах, державних цільових програмах та стратегіях розвитку національної та галузевої економіки на основі науково-технологічних та інноваційних змін. Забезпечує формування парадигми, концепції, розробку важливих стратегічних планів, програм і проектів вирішення найактуальніших соціальних, економічних, екологічних, науково-технічних, регіональних проблем розвитку суспільства та формування економіки знань аграрної сфери.

Фінансово-економічне забезпечення формування економіки знань передбачає залучення інструментів фінансового стимулювання технологічного та інноваційного розвитку аграрної сфери.

Інформаційно-прогнозний блок забезпечення формування економіки знань аграрної сфери включає такі компоненти як прогнозування, моніторинг, експертизу, інформатизацію та інтелектуальний розвиток. Державна підтримка у формування економіки знань не зводиться тільки до кількісних характеристик державних витрат, не менш важливим є формування у суспільній свідомості творчого підходу до цього процесу, зокрема: креативність мислення, готовність до провадження інновацій, володіння інформаційними технологіями, колективної творчої праці й індивідуальної відповідальності.

Організаційно-інституційне забезпечення – реалізацію дій організаційно-економічного механізму пропонується здійснити на умовах впровадження державно-приватного партнерства (Public Private Partnerships). Виникнення та розвиток ДПП є результатом пошуку нових форм і методів державного управління та регулювання, що були обумовлені значними структурними зсувами в напрямку лібералізації господарювання, децентралізації та приватизації. Визначальні причини, що призвели до утворення системи та механізмів ДПП, такі: усвідомлення факту, що приватний і державний сектори мають унікальні характеристики, які забезпечують їм перевагу у суспільно важливих сферах господарювання (зокрема, соціально-екологічних); зміна підходу до розуміння функцій влади, зокрема, усвідомлення необхідності передачі їх частини приватному сектору як більш мобільному й ефективному.

Шостий блок – наводяться очікувані результати від дії механізмів та застосування інструментів для формування економіки знань.

Висновки. Здійснений структурно-системний аналіз національної економіки та аграрної сфери дозволяє запропонувати рекомендації щодо вдосконалення процесу формування економіки знань в Україні та аграрній сфері зокрема:

- оптимізація основних економічних пропорцій та формування оптимальної моделі національного ринку та національної економічної системи;
- сприяння підвищенню зовнішнього попиту на українську продукцію з високим ступенем доданої вартості;
- зростання сумарних інвестицій «на вході» в сектор знань (витрати на вищу освіту, НІОКР, розробку програмного забезпечення);
- формування ефективного механізму державного регулювання та підвищення зацікавленості держави і приватного сектору до питань науково-інноваційної діяльності підприємств;
- впровадження розробок вітчизняної науки в галузі селекції і генетики, насінництва, землеробства та тваринництва;
- збільшення обсягу фінансування за рахунок інвестування і повсюдного впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери як економіки, так і життєдіяльності країни в цілому;
- забезпечення випереджувального характеру аграрної освіти та переорієнтування освітніх цінностей на продукування нового мислення майбутнього фахівця.
- впровадження екологічно орієнтованих систем сільського господарства, виробництво екологічно чистих продуктів харчування;
- соціальна інфраструктура села має задовольнити життєві потреби провідної продуктивної сили суспільства – людини, та тим самим сприяти розвитку сільської економіки.

В результаті проведеного дослідження розроблено організаційно-економічний механізм формування економіки знань аграрної сфери та визначення його основні механізми та інструменти досягнення стратегічних орієнтирів формування економіки знань. Так, основним цільовим завданням організаційно-економічного механізму формування економіки знань аграрної сфери є розвиток та зміцнення інтелектуального потенціалу аграрної сфери, стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, забезпечення інституціональних змін в менталітеті населення, розширення сфер застосування інформаційно-комунікаційних технологій та формування соціального капіталу аграрної сфери. Основними видами забезпечення формування економіки знань визначено: програмно-цільове,

фінансово-економічне, інформаційно-прогнозне, організаційно-інституційне, що дозволить на практиці скласти стратегічні плани для досягнення результатів.

Подальшими напрямками наукового дослідження є розроблення методологічного підходу до результативності та оцінювання якості формування економіки знань аграрної сфери.

Література.

1. Дороніна М.С. Роль держави у формуванні економіки знань / М.С. Дороніна // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С.43-48.
2. Жаворонкова Г.В. Економіка знань як результат економічного розвитку держави / Г.В.Жаворонкова, В.О. Жаворонков // Сталій розвиток економіки. – 2010. - № 2. – С.3-8.
3. Іванова В.В. Економіка, заснована на знаннях, та економіка знань: адекватність використання категорій / В.В. Іванова // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 3. – С.47-54.
4. Рубанов В.Я. Організаційно-економічний механізм розвитку економіки знань в контексті формування людського капіталу / В.Я. Рубанов, О.Ю. Чубукова // Вісник КНУТД. – 2013. – № 4. – С.219-223.
5. Тивончук С.О. Організаційно-економічний механізм активізації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах (концептуальні та методичні положення) / С.О. Тивончук, Я.О. Тивончук // Економіка АПК. – 2013. – №7. – С.98-105.
6. Чала О.В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом / О.В. Чала // Ефективна економіка. – 2012. – № 12. – Електронний ресурс. – Режим доступу:<http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=1678>
7. Шинкаренко Т.П. Структурні зміни в економіці України: порівняння із загальносвітовими тенденціями // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 2. – С.77-92.
8. Щербаченко В.О. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства / В.О. Щербаченко // Механізм регулювання економіки. – 2016. – № 1. – С.124-131.
9. Федулова Л. І. Концептуальні засади економіки знань / Л. І. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – №2. – С. 37–60.

References.

1. Doronina, M.S. and Osau, I. A.O. (2013), “ Role of the state in formation of economy of knowledge ”, *Problemy ekonomiky*, no1, pp.43-48.
2. Zhavoronkova, H. V. and Zhavoronkov, V. O. (2010), “Economy of knowledge as result of economic development of the state”, *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no.2, pp.3–8.
3. Ivanova, V.V. (2011), “ The economy, is based on knowledge and economy of knowledge: adequacy of use of categories”, *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no 3, pp.47-54.
4. Rubanov, V.Y. (2013), “Organizational-economic mechanism of development of the knowledge economy in the context of human capital formation”, *Visnyk KNUTD*. no. 4, pp.219-223.
5. Tyvonchuk, S.O. and Tyvonchuk, Y.O. (2013) “Organizational and economical mechanism of intellectual capital management of enterpris”, *Ekonomika APK*. no.7. pp.98-105.
6. Chala, O.V. (2012) “Organizational-economic mechanism of management of intellectual capital” *Efektyvna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=1678> (Accessed 4 January 2018).
7. Shynkarenko, T.P. (2006), “Structural changes in the economy of Ukraine: comparison with global trends”, *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 2, pp.77-92.
8. Scherbachenko, V.O. (2016), “Organizational-economic mechanism of management of intellectual capital of the enterprise”, *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no.1. pp.124-131.
9. Fedulova, L. I. (2008) “Conceptual bases of the economy of knowledge” *Ekonomichna teoriia*, no. 2, pp.37-60.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2018 р.